

בין ציונות לפקודה ומצפון

שני קצינים פולנים,
שתי תקופות. דילמה אחת,
פתרונות שונים

כמעט כל המנהיגים נאלצים להתמודד עם דילמות שיהיו כמעט תמיד בין רע לבין רע מאוד, או בין רע מאוד לבין בלתי אפשרי. במאמר מוצגות שתי דילמות שעמן נאלצו להתמודד שני קצינים פולנים שבחרו ב"רע מאוד" כדי להימנע מן "הבלתי אפשרי"

כדי להשיג את המטרה, "על המפקד להיות לא רק זה הדורש משמעת נוקשה ומטיל משימות מפרכות, לעתים תחת אש, אלא גם זה שדואג לחייליו ומגלה אכפתיות כלפי מה שקורה להם ולמשפחותיהם".² הצירוף הזה של מילוי הפקודות הבאות מלמעלה ושל הנאמנות ללא סייג לכפופים אינו דבר מובן מאליה מבחינתו של המפקד. לעתים שתי המחויבויות האלה מתנגשות זו בזו בעוצמה רבה.

הגנרל ג'ורג' פטון, מן הבולטים במפקדי הצבא האמריקני במלחמת העולם השנייה, היה אחד היחידים שהתייחסו באופן ישיר לאפשרות של סתירה בין שתי הנאמנויות של המפקד. הוא כתב: "מדובר רבות על נאמנות של החיילים מלמטה כלפי מעלה בשרשרת הפיקוד. נאמנות הפוכה - שהיא מלמעלה כלפי מטה אל אלה שאתה ממונה

בכל מערכת צבאית תפקידו המרכזי של הקצין הוא למלא את הפקודות שניתנות לו על-ידי מפקדיו, המקבלים הנחיות מן הדרג המדיני, ולהוביל את אנשיו לקרב כדי לבצען תוך גילוי דבקות במשימה. אחת התכונות המרכזיות הנדרשות מן הקצין להשגת המטרה הזאת היא המנהיגות. ההיסטוריון הצבאי אל"ם מאיר פעיל הגדיר מנהיגות בראש ובראשונה: "היכולת לגרום לכך שאלו הנמצאים סביבך יעשו את רצונך מתוך הזדהות, כאילו הם עצמם החליטו את אשר צריך לעשות".¹

ההזדהות הזאת מושגת בדרך-כלל מכוח אישיותו של המפקד והאמון שרוחשים לו פקדיו, שכן הוא זה שהודות לכישוריו יגדלו סיכוייהם לשרוד בקרב, ומשום שלנגד עיניו עומדת בראש ובראשונה טובתם.

הקולונל רישרד קוקלינסקי. האחראי על התכנון האסטרטגי של הצבא הפולני במסגרת ברית ורשה בשנות ה-70 של המאה ה-20

הגנרל סטניסלב סוסנובסקי. מפקד חטיבת הצנחנים הפולנית הראשונה שלחמה תחת פיקוד הצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה

ורשה בשנות ה־70 של המאה ה־20 - בחרו בפתרונות שונים זה מזה. שניהם שילמו מחיר יקר מאוד על בחירתם ברמה האישית, ובשני המקרים הייתה לבחירה משמעות מרחיקת לכת הרבה מעבר לקריירה האישית שלהם.

סיפורם של השניים הוא הרבה יותר מאשר סיפור אישי של שני קצינים. הסיפור הוא על התמודדות עם דילמה בלתי אפשרית של קצינים המוכנים להקריב את חייהם למען ארצם. ההכרעה שלהם חרצה בסופו של דבר לא רק את גורלם, אלא את גורל פקודיהם וגם את גורלה של ההיסטוריה רווית הסבל של פולין במאה ה־20.

מדינה כבושה - ארבעה צבאות

בשל מיקומה הגיאוגרפי של פולין, לטשו שכנותיה במשך כל הדורות עיניים לשטחים שלה וביקשו להשתלט עליהם. התוכניות האלה יצאו בסופו של דבר לפועל ב־1795 - בשל חולשה מתמשכת של בית המלוכה הפולני חולקה המדינה בין פרוסיה, אוסטריה ורוסיה. הפולנים - שניסו שוב ושוב למרוד ולהשיב את עצמאותם במהלך מלחמות פולין, ולאחר מכן בשתי מרידות שדוכאו באכזריות רבה על־ידי הרוסים - המשיכו לחלום על עצמאות מדינית ולשיר את המנונם הלאומי "עוד לא אבדה פולין", שבו הביעו את תקוותם להחזרת עצמאותם הלאומית. פולין אכן קיבלה מחדש את עצמאותה בעקבות

רס"ן (מיל) קובי סגל, עורך־דין והיסטוריון צבאי

עליהם - נחוצה אפילו יותר אך נפוצה הרבה פחות. אחד המאפיינים השכיחים ביותר של אנשים גדולים שנותרו בגדלותם היא היכולת להישאר נאמנים לאלה הכפופים להם.³

פטון תיאר תופעה, אך לא קבע מה אמור לעשות מפקד כאשר שני הערכים מתנגשים זה בזה, וכל העדפה של אחד מהם תגרום נזק נורא לגורם השני במשוואה. ההכרעה במקרה כזה תיעשה בסופו של דבר על־ידי המפקד - בהתאם למחויבותו לממונים עליו ולכפופים לו ובעיקר על־פי מצפנו.

שני קצינים פולנים התמודדו עם הדילמה הנוראה הזאת. 30 שנים חלפו בין שני האירועים, הצדדים השתנו וגם הרקע, אך טבעה של הדילמה שעמה נאלצו להתמודד היה דומה. ההתמודדות עם הדילמה הזאת הייתה הרבה מעבר להחלטה הנוגעת להם באופן אישי - היא הייתה במידה רבה התמודדות עם גורלם של חייליהם, ואף נגעה לאתוס הלאומי של ארצם. השניים - הגנרל סטניסלב סוסבובסקי, מפקד חטיבת הצנחנים הפולנית הראשונה שלחמה תחת פיקוד הצבא הבריטי במלחמת־העולם השנייה, והקולונל רישרד קוקלינסקי, האחראי על התכנון האסטרטגי של הצבא הפולני במסגרת ברית

בכל מערכת צבאית תפקידו המרכזי של הקצין הוא למלא את הפקודות שניתנות לו על־ידי מפקדיו, המקבלים הנחיות מן הדרג המדיני, ולהוביל את אנשיו לקרב כדי לבצען תוך גילוי דבקות במשימה

מלחמת־העולם הראשונה, שבה שירת "הלגיון הפולני" בשורות של מעצמות ההסכמה שנלחמו בגרמנים. הם שבו והקימו את מדינתם העצמאית ב־1919, ומיד לאחר מכן נאלצו להתמודד עם פלישה של כוחות קומוניסטיים, שניצחו במלחמת האזרחים ברוסיה וניסו להפוך גם את פולין ל"גן עדן של הפרולטריון". הפולשים נהדפו, ולאחר שיחות שלום נקבע קו הגבול בין רוסיה הקומוניסטית ופולין. מצבה הגיאופוליטי של פולין היה לא פשוט. היא נמצאה בין שתי דיקטטורות: רוסיה הקומוניסטית במזרח וגרמניה במערב, שהפכה בהנהגת השלטון הנאצי במהלך שנות ה־30 של המאה ה־20 לגורם מאיים המתעצם במהירות. כדי לנסות ולשרוד בין שתי השכנות האלימות התבססה מדיניות החוץ של פולין על מערכת של בריתות עם מדינות המערב, שהחשובה שבהן הייתה עם צרפת. בהתאם להסכם הברית התחייבו הצדדים שאם תפרוץ מלחמה בין פולין לגרמניה תתערב צרפת, ותחייב בכך את גרמניה להילחם בשתי

הגנרל ג'ורג' פטון. מן הבולטים במפקדי הצבא האמריקני במלחמת־העולם השנייה, היה אחד היחידים שהתייחסו באופן ישיר לאפשרות של סתירה בין שתי הנאמנויות של המפקד

חזיתות - במערב ובמזרח. בהמשך הורחבה מערכת הבריתות גם לבריטניה, שהתחייבה להגן על פולין במקרה של מלחמה מול ברית-המועצות.

בעקבות תביעות טריטוריאליזם של גרמניה הנאצית מפולין נכרת ב-23 באוגוסט 1939 בין גרמניה וברית-המועצות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. ההסכם הבטיח ידידות בין שתי המדינות; בנספח סודי שלו חולקה שוב פולין בין שתייהן. ב-1 בספטמבר 1939 פלשה גרמניה לפולין ממערב; ב-17 בספטמבר פלשה גם ברית-המועצות מהמזרח, והשתיים חילקו ביניהן את פולין. לנוכח ההסכמים שהיו לצרפת ולבריטניה עם פולין הן הכריזו מלחמה על גרמניה, אך בפועל לא עשו כמעט דבר כדי להתערב צבאית או לתקוף את גרמניה ממערב.

פולין שבה ואיבדה את עצמאותה לכיבוש אכזרי של הגרמנים בחלקה המערבי ולכיבוש אכזרי של הרוסים בחלקה המזרחי. בבריטניה, בעלת-הברית הרוחקה, הוקמה ממשלה גולה של פולין בראשותו של ולדיסלב שיקורסקי. צבא פולין התפורר במהלך הלחימה. חלק מקציניו נמלטו לצרפת, ומשם עברו לבריטניה כדי להמשיך ולהילחם בגרמנים. אחרים נפלו בשבי הסובייטי. מנהיג ברית-המועצות, יוסיף סטלין, הורה להוציא אותם להורג. 21,768 חיילים, רופאים, שוטרים ועובדי מדינה אחרים, שנפלו בשבי הצבא האדום, נורו ברובם ביער קאטין.⁴

ב-22 ביוני 1941 הופר הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. הצבא הנאצי פלש במלוא עוצמתו לברית-המועצות במבצע ברברוסה, ושוב השתנה מערך הכוחות בזירה כולה. בריטניה חברה לברית-המועצות, ועם כניסתה של ארצות-הברית למלחמה הצטרפה גם היא למחנה בעלות-הברית. סטלין הורה לשחרר אלפי שבויים ואזרחים פולנים ממחנות השבויים בסיביר, כדי שיצטרפו לצבא הפולני שהתארגן בינתיים בבריטניה תחת פיקודו של הגנרל ולדיסלב אנדרס. בין המשוחררים כמעט שלא היו קצינים, והסובייטים טענו כי לא ידוע להם על

הודיעה על ניתוק יחסיה עם הממשלה הפולנית הגולה. סטלין תכנן את הצעד זמן רב קודם לכן ללא כל קשר להאשמות בנוגע לטבח יער קאטין. הוא האשים את ממשלת שיקורסקי בשיתוף-פעולה עם התעמולה הגרמנית, ופתח במסע להכרה בין-לאומית בממשלת הבובות הפולנית שהוקמה במוסקווה, שבראשה עמדה ונדה וסילבסקה. חודשיים לאחר האירועים האלה נהרג שיקורסקי בהתרסקות מטוסו.⁵

הברית השברירית בין הפולנים והסובייטים התפוררה. לצד ביטול ההכרה הרוסית בממשלה הפולנית הגולה בלונדון הקימו הסובייטים בברית-המועצות צבא פולני משלהם - הצבא העממי הפולני.⁶ בשלב הזה נלחמו הפולנים בארבעה צבאות נפרדים נגד הכובשים הגרמנים. שניים מהם במחתרת: ארמיה קריובה - צבא המולדת שהיה פעיל מאז הכיבוש הגרמני והיה כפוף לממשלה הפולנית הגולה בלונדון,⁷ וארמיה לודובה - צבא העם הקומוניסטי שהיה כפוף למוסקווה. נוסף על שתי הארמיות האלה פעלו מחוץ לגבולות פולין צבא אנדרס, שהיה כפוף לממשלה הגולה בלונדון ולבעלות-הברית המערביות, והצבא העממי הפולני, שהיה כפוף לסטלין ולצבא האדום.

הדרך הקצרה ביותר הביתה

בתחילת 1944 חצה הצבא האדום את גבולה הישן של פולין וכבש את לובלין. בעיר הוקמה ממשלה עצמאית כביכול של פולין, אך בפועל זו הייתה ממשלת בובות בשליטה מוחלטת של ברית-המועצות. כאמור, בשלב הזה היו בפולין שתי ממשלות שלא הכירו זו בזו, שתי מחתרות שלחמו בגרמנים (וגם זו בזו) ושני צבאות - האחד בחסות מערבית והשני בחסות סובייטית. הסובייטים המשיכו להתקדם, ובקיץ 1944 הגיעו לפרברי ורשה. בעיר פרץ מרד נגד הגרמנים על-ידי לוחמי ארמיה קריובה. המרד נחל הצלחה בשלב הראשוני, אך הסובייטים, במקום להמשיך ולשחרר את ורשה, נותרו בעמדותיהם והניחו לגרמנים לדכא את המרד ולהרוס לחלוטין את העיר. ניסיונות של הבריטים להצניח עזרה למורדים נכשלו בשל המרחק.

אחד המפקדים הפולנים הבולטים שקיווה שהמרד ישמש הזדמנות להיכנס לקרב ולהכריע אותו היה הגנרל סטניסלב סוסבובסקי. עם פרוץ מלחמת-העולם הראשונה הוא הצטרף לצבא האוסטרו-הונגרי, נפצע במהלך שירותו, וב-1 בינואר 1916 הוענקה לו דרגת סגן. עם הקמת פולין הוא מיהר על אף פציעתו להתגייס לשורות הצבא הפולני החדש. הוא מילא בהצלחה רבה כמה תפקידי מטה והרצה באקדמיה עד ששב לקבל תפקיד קרבי - בגיל 45 מונה למפקדו של הרגימנט התשיעי של הדיוויזיה השלישית בעיירה זמושץ'. חלק מן הדיוויזיה השמינית של "ארמיית המודלין", שהוקמה בחיפזון רק חודשים ספורים קודם לכן במרס 1939. הארמיה המאולתרת הזאת הייתה מורכבת משתי דיוויזיות חי"ר, ומשתי חטיבות פרשים ונועדה להגן על הבירה וורשה מפני התקפה מצפון.

עם פרוץ המלחמה תקפה הארמיה בפיקודו של סוסבובסקי את ריכוזי הכוחות הגרמניים, והושמדה כמעט לחלוטין. החטיבה שעליה פיקד הייתה היחידה שמילאה בהצלחה את תפקידה ונסוגה באופן מאורגן. הוא אסף סביבו שרידי יחידות אחרות ונסוג לורשה, שבה לקח חלק בהתגוננות מול המצור הגרמני. לאחר כניעת ורשה הצטרף למחתרת שהוקמה על-מנת להילחם בגרמנים. הוא הגיע בשם בדוי לעיר לבוב כדי לארגן תאי לחימה והתנגדות, ומשם נשלח לצרפת

ההכרעה שלהם חרצה בסופו של דבר לא רק את גורלם, אלא את גורל פקודיהם וגם את גורלה של ההיסטוריה רווית הסבל של פולין במאה ה-20

כאלה. ב-23 באפריל נפתרה התעלומה כשרדיו ברלין הודיע על גילוי קברים ענקיים ובהם אלפי גופות של קצינים פולנים שנרצחו על-ידי הסובייטים ביער קאטין הסמוך לסמולנסק. ממשלת ברית-המועצות הכחישה את הדבר, וטענה כי הגופות הן של עובדי בניין פולנים שנפלו לידי הגרמנים במהלך כיבוש האזור ב-1941. מול הטענה הזאת עמדו ראיות, אשר התקבלו אף על-ידי הצלב האדום ששלח ועדת חקירה למקום, ודיווח שעל-פי מסמכים שנמצאו על גופות ההרוגים הטבח התרחש ב-1940. ממשלתו של שיקורסקי הביעה זעזוע, והמשבר הגיע לשיאו ב-27 באפריל כאשר ממשלת ברית-המועצות

הצבא הפולני בנורמנדי. באביב 1944, כשהתקרב יום הנחיתה בנורמנדי, הגישו הבריטים אולטימטום לסוסבובסקי: אם לא יסכים להעברת היחידה שלו לפיקוד בריטי הם יפסיקו את התמיכה בה בציד ובאימונים

לסוסבובסקי הוצעה הצעה מפתה: קידום לדרגת גנרל ופיקוד על דיוויזיה מוצנחת אם יסכים לכך. הוא סירב. התירוץ שמאחורי ההצעה היה: "לא ניתן טכנית לשלוח אתכם מיד לצניחה בפולין, יהיה עליכם להילחם קודם לכן אתנו בצרפת". סוסבובסקי נותר מפקד חטיבת הצנחנים העצמאית הראשונה, חטיבת מתנדבים פולנית שהייתה כאמור כפופה למטכ"ל הפולני, אך תלויה לחלוטין בחסדי המארחים הבריטים. ראש המטה הקיסרי הבריטי סר אלן ברוק מסר לגנרל שיקורסקי כי החטיבה תיוותר תחת פיקוד פולני, ובבוא היום תישלח למשימות שחרורה של פולין. ואולם היו אלה הבטחות ריקות מכל כוונה אמיתית לממשן. הבריטים בגדו בחבריהם לנשק ובלוחמי חטיבת הצנחנים של סוסבובסקי.

הסיבה לבגידה הייתה האינטרסים הפוליטיים של הבריטים. בנובמבר 1943 נפגשו בטהראן מנהיג ברית המועצות יוסיף סטלין, ראש ממשלת בריטניה וינסטון צ'רצ'יל ונשיא ארצות הברית פרנקלין רוזוולט. במהלך הוועידה הוסכם בחשאי כי עם סיום המלחמה תיוותר פולין בתחום ההשפעה הסובייטי, ותשמש זירת לחימה של הצבא האדום. לאחר מכן, הוסכם, "ייערכו בה בחירות חופשיות שיקבעו את צורת השלטון". היו אלה ביטויים מכובסים שמשמעותם בגידה בבעלי-הברית הפולנים, שנלחמו כתף אל כתף עם הבריטים במשך ארבע שנים. בתמורה קיבלו הבריטים הכרה של ברית המועצות באינטרסים שלהם בבלקן.⁹

לאחר הבגידה הראשונה באו גם השנייה, השלישית והרביעית. באביב 1944, כשהתקרב יום הנחיתה בנורמנדי, הגישו הבריטים אולטימטום לסוסבובסקי: אם לא יסכים להעברת היחידה שלו לפיקוד בריטי הם יפסיקו את התמיכה בה בציד ובאימונים. לסוסבובסקי ולחייליו לא הייתה ברירה. החטיבה הועברה לפיקודו של מפקד הקורפוס המוצנח הבריטי הגנרל פרדריק בראונינג. הלוחמים הבינו שסיכוייהם להילחם

להעביר מסרים לממשלה הגולה של פולין. בצרפת שב והתגייס, הפעם בתפקיד מפקד דיוויזיית הגרנדירים הרביעית. עם נפילת צרפת נסוגו שרידי הדיוויזיה לבריטניה, ושם שבה והוקמה חטיבה פולנית, שנקראה בתחילה חטיבת הרובאים הקנדית משום שרוב חייליה היו מתנדבים פולנים מקנדה. הבסיס של היחידה היה בעיירה לאוון שבסקוטלנד - לא הרחק מבסיסי האימונים של חיל הצנחנים המלכותי. סוסבובסקי שלח קבוצות של מתנדבים לעבור קורס צניחה. בגיל 49, למרות נכות וקשיי הליכה, עבר את הקורס בעצמו וקיבל כנפי צניחה. החטיבה הפכה בהדרגה מחטיבת חי"ר לחטיבה מוצנחת. ממשלת פולין הגולה, בראשותו של שיקורסקי, סיכמה עם הבריטים שהחטיבה תהיה כפופה לממשלת פולין הגולה, וב-9 באוקטובר 1941 הוכרז חגיגית על הקמתה של חטיבת הצנחנים העצמאית הראשונה.

מפקד החטיבה סוסבובסקי, ראש הממשלה הגולה שיקורסקי ולוחמי החטיבה היו משוכנעים שבשל יכולתה של החטיבה לצנוח היא זו שתשמש חיל החלוץ כשתגיע העת לשחרר את פולין. הן חיילי החטיבה והן מפקדיה האמינו שהם יהיו הראשונים שיחזרו הביתה למולדתם הכבושה תחת חופות המצנחים שלהם. את הצניחה הם כינו "הדרך הקצרה ביותר הביתה". התקווה הזאת הפכה מדי פעם למציאות כאשר לוחמים מן החטיבה נבחרו לביצוע פעולות חשאיות בפולין ושלחו להצנחה מבסיסים בבריטניה ובאיטליה - היישר אל אזורי הכיבוש הגרמני במולדת.⁸

בגידה מרובעת ודילמה בלתי אפשרית

התקוות החלו לדעוך כבר באביב 1943. הבריטים, שנזקקו בדחיפות לכוחות מוצנחים לביצוע הפלישה המתקרבת לאירופה, דרשו כי החטיבה תועבר מן הממשלה הפולנית הגולה למסגרת הצבא הבריטי.

בקרב לשחרור ארצם קרובים לאפס על אף שמדי פעם נשלחו שליחים שהוצנחו בפולין כדי לסייע למפקד ארמיה קריובה הגנרל תדיאוש בור קומורובסקי בהכנת המרד נגד הגרמנים. עם פרוץ המרד ב־1944, פנה קומורובסקי לבריטים ודרש מהם לשלוח את החטיבה לעזרת אנשיו, אך נענה בשלילה. בחטיבה פרץ מרד גלוי, ורק התערבותו המסיבית של מפקדם הנערץ סוסבובסקי, שקודם בינתיים לדרגת גנרל, מנעה את פירוק החטיבה.

העברת החטיבה לפיקוד הבריטים ושליחתה לקרבות במערב אירופה במקום לשחרור ארצם הייתה הבגידה השנייה בלוחמים הפולנים. ב־17 בספטמבר 1944 החל מבצע "גן השוק" לתפיסת הגשרים על הריין. המטרה הייתה לנסות להתקדם במהירות אל תוך גרמניה, ובכך לסיים את המלחמה לפני החורף. את המבצע תכנן מפקד הכוחות הבריטיים הפילדמרשל ברנרד לו מונטגומרי. המבצע תוכנן בחיפזון והתעלם מנתונים של המודיעין על שתי דיוויזיות גרמניות משורינות שהיו קרובות לאזור ההצנחה, ולכן נחל כישלון. במאמץ אחרון לנסות לחלץ את הכוחות שהוצנחו התבקש סוסבובסקי ארבעה ימים לאחר תחילת המבצע, וכאשר היה ברור לחלוטין כי הכול אבוד, לצנוח אל הכוחות המכותרים ולתגבר אותם עם אנשי החטיבה שלו. סוסבובסקי המנוסה הבין היטב שמדובר במבצע התאבדות של

סוסבובסקי עמד בפני הדילמה: האם למלא את הפקודות של מפקדיו או להיות נאמן לחייליו. תחושת המחויבות והכבוד הכריעו בסופו של דבר את הכף

אנשיו ושלו - מבצע שגם אם חייליו היו מלאי מוטיבציה לבצעו היה בלתי אפשרי. בספרו האוטוביוגרפי הוא מתאר, כיצד ניסה לשכנע בשיחה את מפקדו הישיר, גנרל בראונינג, ואת הבכיר ממנו, גנרל אקהרט, כי מדובר במבצע התאבדות, אך השניים דחו אותו בנימוק: "אין לנו יותר כוחות ואין לנו ברירה, אלא רק לשלוח את דיוויזיית הצנחנים עם החטיבה שלך בתוכה". השניים לא שינו את דעתם, גם כאשר הסביר להם סוסבובסקי כי להשגת המשימה יש צורך לפחות בשתי דיוויזיות, ולא בחטיבה אחת וכמה כוחות עזר.¹⁰

סוסבובסקי עמד בפני הדילמה: האם למלא את הפקודות של מפקדיו או להיות נאמן לחייליו. תחושת המחויבות והכבוד הכריעו בסופו של דבר את הכף. ב־21 בספטמבר נשלחו סוסבובסקי ואנשיו בדאונים ובמטוסי דקוטה לצנוח, כדי לנסות לחלץ את הכוחות הלכודים. "חשבתי שהפעולה הזאת אינה מתבצעת כהלכה. התחלתי להאמין שנוצח הלולנד כתגבורת לתבוסה", אמר לימים בריאיון עמו.¹¹ מעטים מן הצנחנים הפולנים חזרו בשלום מן הקרב ההוא. מ־10,005 הצנחנים הבריטים והפולנים שהוצנחו לקרב ליד גשר ארנהיים נפגעו 12,758 חטיבת הצנחנים הפולנית שיצאה לקרב עם 1,700 לוחמים

שבה עם 1,310 לוחמים בלבד, רבים מהם בלתי כשירים ללחימה ובכך חדלה להתקיים ככוח לוחם.¹³ בתחילה חלק מפקד המבצע מונטגומרי שבחים לחיילים הפולנים. במכתב ששיגר לסוסבובסקי ב־5 באוקטובר 1944 הוא העלה על נס את גבורתם, והציע להעניק אותות הצטיינות גבוהים לפחות לעשרה לוחמים פולנים על הצטיינותם ואומץ לבם. הגישה השתנתה כאשר סיפר סוסבובסקי את האמת על הסיבות לכישלון ועל הדרך הרשלנית שבה תוכנן מבצע "גן השוק".

הפילדמרשל מונטגומרי, הגנרל בראונינג והגנרל בריאן הורוקס האשימו את סוסבובסקי בכישלון המבצע וטענו שהסיבה לכך הייתה חוסר תפקוד של הצנחנים הפולנים וסירוב להצטרף למגינים על העיירה אוסטרביק במהלך הקרב. הפיקוד הבריטי הפעיל לחץ כבד על ממשלת פולין הגולה, והיא הורתה למטכ"ל הפולני להדיח את סוסבובסקי מתפקידו. הוא הודח מתפקיד מפקד החטיבה המוצנחת, והועבר לתפקיד חסר משמעות של מפקד בסיס אימונים של יחידה עורפית, תפקיד אותו מילא עד לפיטוריו מיד עם סיום המלחמה.¹⁴ גם לאחר שהבין כי ננטש וכי בגדו בו, המשיך לפעול בהתאם לקוד הצבאי ולאבירות הפולנית, ובמכתב לגנרל בראונינג חתם: "אנא קבל אדוני שוב פעם את התנצלותי אם במועד כלשהו דעויתי הובעו בדרך שאותה לא אהבת. שלך בנאמנות, סטניסלאב סוסבובסקי".¹⁵

בכל ספרו, אין מילה אחת מכפישה ומבזה על אלו שבגדו בו ובאנשיו. הוא נותר נאמן ואבירי עד הסוף. גם כאשר ארז את חפציו, וחייליו פתחו במחאה בשביתת רעב, הוא עבר מבסיס לבסיס, והזמין אותם לחדר האוכל לארוחה משותפת ושכנע אותם כי אין בכך כל טעם מכיוון שבסופו של דבר הייתה זו החלטת הממשלה הפולנית שלמענה הם לחמו.¹⁶

בריטניה בגדה בלוחמים הפולנים בפעם הרביעית, והפעם לא בהפרת הבטחות אלא בפגיעה בכבודם כלוחמים וכבעלי־ברית. הם הואשמו בכישלון בקרב, ומפקדם סוסבובסקי הודח.

סוסבובסקי נפטר בדיוק 23 שנים לאחר מכן בלונדון - לאחר שנים של עבודה כפועל תעשייה בעיר אקסון. הוא היה גולה ממולדתו מכיוון שפולין נהפכה בהתאם להסכם בטהראן לגרורה קומוניסטית, ולכן לא יכול היה לשוב אליה. רק שנתיים לאחר מותו הועברו שרידי גופתו לקבורה בבית העלמין הצבאי ב־1944.

ליחס דומה זכתה גם הממשלה שאותה שירת סוסבובסקי. בריטניה ביטלה את הכרתה בממשלת פולין הגולה שבלונדון, והכירה בזאת שהוקמה בלובלין בחסות קומוניסטית. סוסבובסקי, קצין אמיץ לב ופטריוט אמת, נותר נאמן עד תום למפקדיו גם לאחר שבגדו בו, ונאמן עד תום לחייליו שעמם צנח לקרב אבוד מראש. יושרו והגינותו היו לו לרועץ מכיוון שאמר את מה שחשב, ומנה את הסיבות הנכונות לכישלון הנורא של "גן השוק". התוצאה הייתה מהירה ובלתי נמנעת, והוא שילם על כך מחיר אישי כבד ביותר.

"דרג אסטרטגי שני"

פולין שוחררה מן הכיבוש הגרמני על־ידי הצבא האדום במהלך השנים 1944-1945. כצפוי, הביאו הבחירות החופשיות כביכול שהתקיימו בה שנה לאחר מכן בפקיח הדוק של כל מנגנוני הביטחון הסובייטיים, לניצחון סוחף של המפלגה הקומוניסטית. פולין נהפכה לגרורה של ברית־המועצות ב־45 השנים הבאות. שלוש שנים לאחר

ולהתקדם מערבה. מתקפה כזאת של מדינות הברית כונתה "הדרג האסטרטגי השני", ובמסגרתה הייתה צפויה תגובה גרעינית של המערב. המתכננים הסובייטים סברו כי התגובה הגרעינית תבצע דווקא על אדמת פולין. הסיבה לכך, לטענת אנשי הצבא הסובייטים, הייתה שצבאות המערב יעדיפו לבלום את שלב "הדרג האסטרטגי השני" לא על אדמת ברית המועצות, כדי להימנע מתגובה גרעינית סובייטית. זירת ההתגוששות הגרעינית הזאת תוכננה להיות בשטח ההפקר שבין המערב וברית המועצות - בפולין.

קוקלינסקי רצה להתנדב ולהציע את עזרתו. זו הייתה דילמה מייסרת מבחינתו. על-פי תפיסת העולם שלו, המשך הציות למפקדיו ולממשלת פולין ישרת את האינטרסים של ברית המועצות ויעמיד בסכנה את עצם קיומו הפיזי של העם הפולני

קוקלינסקי סבר שנאט"ו לוקה בעיוורון בנוגע לכוונות האמתיות של הסובייטים, ולכן רצה להתנדב ולהציע את עזרתו. זו הייתה דילמה מייסרת מבחינתו. על-פי תפיסת העולם שלו, המשך הציות למפקדיו ולממשלת פולין ישרת את האינטרסים של ברית המועצות ויעמיד בסכנה את עצם קיומו הפיזי של העם הפולני. הסיבה - במלחמה בין גושית תהפוך פולין כולה לשדה ניסויים של הצבאות של שני הצדדים באמצעי השמדה גרעיניים.

ויקינג פולני

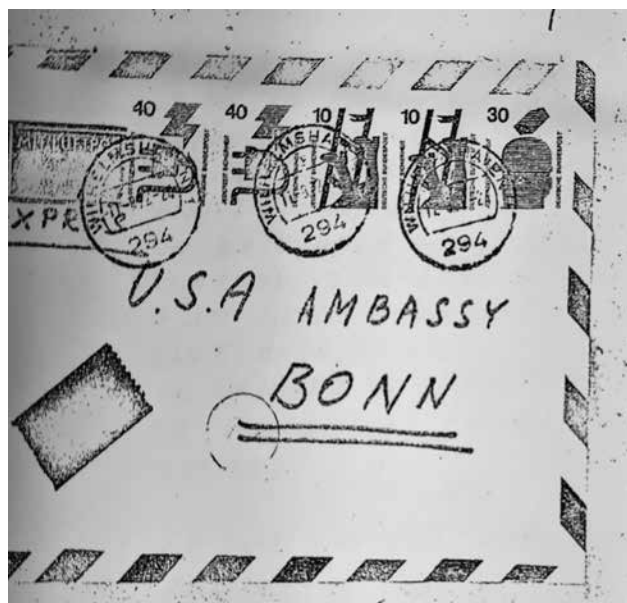
לאחר תשע שנים של היסוסים החליט קוקלינסקי לעשות מעשה. המחויבות לעמו ולאוצרו, גברה על המחויבות לממונים עליו. באוגוסט 1972 הגיע מכתב לשגרירות ארצות הברית בבון, בירת גרמניה המערבית. המכתב שנשלח שלושה ימים קודם לכן מן הנמל הגרמני וילהלמסהאפן שלחוף הים הצפוני היה כתוב באנגלית משובשת וחתום בראשי התיבות P.V. הוא הועבר לידי קציני האיסוף של הסוכנות שפעלו בשגרירות, ואלה העבירו את תוכנו ללנגלי שבבירג'ניה - המפקדה העליונה של סוכנות הביון המרכזית. ראש מדור הגוש המזרחי, דייוויד בלי, אישר לנסות ליצור קשר עם הכותב האלמוני - זאת על אף שבדרך-כלל הסוכנות התייחסה בחשדנות רבה לסוכנים שהציעו שיתוף-פעולה ביוזמתם. אנשי הסוכנות שיערו שמדובר בימאי מן הגוש המזרחי משום שהן מקום משלוח המכתב והן התחנות שאותן הציע הכותב למפגש היו לחופי הים הצפוני.

לאחר שהתקבלה הודעה נוספת מ-P.V. שלפיה הוא ייצור קשר עם השגרירות האמריקנית בהאג שבהולנד, נשלחו לעיר שני סוכנים שהמתינו בקונסוליה האמריקנית (אין בעיר שגרירות, ובסוכנות

המלחמה הפכה גם לבעלת-ברית של השכנה המאיימת במסגרת ברית ורשה, שבה היו מחויבות כל הגרורות הסובייטיות להילחם למען ברית המועצות במקרה של מלחמה נגד המערב. הברית הזאת הייתה הרקע לדילמה שבפניה ניצב קצין פולני אחר שלושים שנים לאחר אירועי "גן השוק".

בדומה לסוסבובסקי, גם קולונל רישרד קוקלינסקי, יליד 1930, היה פטריוט פולני וקצין מוכשר וערכי. גם הוא ניצב בפני הדילמה של נאמנות כפולה - למפקדיו ולפוליטיקאים מחד גיסא ולחיליו ולעם הפולני כולו מאידך גיסא. בדומה לסוסבובסקי, שילם גם הוא מחיר אישי יקר על בחירתו. ההכרעה שלו הייתה שונה מזו של סוסבובסקי. קוקלינסקי נולד ברחוב טלימצקאיה שבברשה, שהיה סמוך מאוד לבית הכנסת הגדול של העיר.¹⁷ ילדותו עברה עליו בצל מלחמת העולם השנייה. אביו הבריה מוזן ליהודים בגטו ורשה ועזר למחתרת הפולנית; הוא נתפס, נכלא במחנה ריכוז ונרצח בו. הוא וחבריו בני העשרה הצטרפו לארמיה קריובה שבלונדון. קוקלינסקי התגייס לצבא הפולני ב-1947 והתקדם בסולם הדרגות. הוא הגיע לדרגת קולונל והתמנה לראש מחלקת התכנון האסטרטגי באגף המבצעים של המטה הכללי של הצבא הפולני. בין יתר תפקידיו ייצג את צבא פולין בשיחות ובתיאומים במסגרת ברית ורשה.

במסגרת התפקידים האלה הגיע קוקלינסקי למסקנה כי ברית ורשה מעמידה בסכנה קיומית את ארצו, שלא בחרה להיות חלק ממכונת המלחמה הסובייטית בעולם המחולק בין המזרח למערב. הוא סבר שהנטייה הטבעית של העם הפולני והאינטרס שלו הם לקשור את גורלו דווקא עם המערב, בעיקר עם ארצות הברית. קוקלינסקי סיפר כי הגיע למסקנה הזאת כבר ב-1963, כאשר נבחר לתפקידו במטה הכללי הפולני והתוודע לתוכניות המלחמה הסודיות של ברית ורשה במקרה של תוקפנות מצד המערב. על-פי התוכניות האלה, נועדו הצבא הפולני ויתר בעלות הברית לתקוף יחד עם הצבא הסובייטי,

המעטפה. באוגוסט 1972 הגיע מכתב לשגרירות ארצות הברית בבון, בירת גרמניה המערבית. המכתב שנשלח שלושה ימים קודם לכן מן הנמל הגרמני וילהלמסהאפן שלחוף הים הצפוני היה כתוב באנגלית משובשת וחתום בראשי התיבות P.V.

DEAR SER
 I'M SORRY FOR MY ENGLISH.
 I AM AN FOREIGN MAN FROM
 COMMUNISTISCHE KANTRY. I WANT
 TO MET (SECRETLY) WITH U.S. ARMY
 OFFICER (Lt. Colonel, Colonel) 17 or 18, 19.93
 IN AMSTERDAM ON 21, 22 IN
 OSTENDA. I HAVE NO MANY TIME.
 I AM WITH MY CAMRADE AND THEY
 KAN'T KNOW.
 IN AMSTERDAM I TELEPHONING
 TO U.S. AMBASSY (MILITARY
 ATTACHE)
 P.V.
 P.S THAT OFFICER MUST SPEAK
 RUSSIAN OR POLISH

המכתב ששלח קוקלינסקי. קציני האיסוף העבירו את תוכנו ללנגלי שבויג'ניה - המפקדה העליונה של סוכנות הביון המרכזית. ראש מדור הגוש המזרחי, דיוויד בלי, אישר לנסות ליצור קשר עם הכותב האלמוני - זאת על אף שבדרך-כלל הסוכנות התייחסה בחשדנות רבה לסוכנים שהציעו שיתוף פעולה ביוזמתם

למנוע. לפיכך הוא התנדב להעביר לאמריקנים כל מידע שבו הם יהיו מעוניינים בנוגע למערכות הצבאיות הסובייטיות. הוא ציין כי הקשר עמו לא יוכל להתבסס על מערכות אלקטרוניות של שידור מקודד מכיוון ששמע מחבריו למטה הכללי כי למודיעין הסובייטי יש יכולת ליירט שידורים של שירותי ביון מערביים ולפענח אותם. בסוף הפגישה נשאל קוקלינסקי מהי המשמעות של ראשי התיבות P.V. שאותם בחר לעצמו. הוא השיב כי אלה ראשי התיבות של "ויקינג פולני".

במשך תשע שנים שימש קוקלינסקי סוכן, ובמהלכן העביר יותר מ-40,000 מסמכים שאותם צילם במו ידיו, פיתח ומזער במעבדה שהפעיל באמבטיה שבביתו. זה היה משחק מסוכן מאוד, ובשלושה מקרים כמעט שנתפס על-ידי סוכני ה-UB (שירות הביטחון הפולני). הדיווחים של קוקלינסקי התייחסו רובם-כולם למערכות הסובייטיות, לרבות מעורבותו של הצבא הסובייטי בפלישה לאפגניסטאן ב-1979. לכולם היה ערך מכריע מבחינת המאזן הבין-גושי והם יצרו יתרון מודיעיני של נאט"ו על הסובייטים.

בחורף 1980 פרצה מחאה אזרחית מקיפה בפולין, ובעקבותיה הוקם ארגון "סולידריות" - ארגון העובדים העצמאי הראשון, שהוקם במספנות בגדנסק, בראשותו של לך ולנסה. לקוקלינסקי נודע שקיימות תוכניות סובייטיות אופרטיביות של ברית-המועצות ושל מדינות ברית ורשה לפלישה לפולין, וכן תוכניות להטלת ממשל צבאי ולמעצם של כל מנהיגי "סולידריות". הוא עדכן את מפעליו והפציד בהם לנהוג בזהירות עם החומר שהגיע לידיהם, מכיוון שקצינים מעטים היו חשופים למידע הזה, ואם ייוודע כי הודלף - הוא ייחשף. ב-2 בנובמבר 1981 בשעה 13:00 הועזק קוקלינסקי לפגישה דחופה

הניחו כי השולח אינו מודע לכך). ב-17 באוגוסט לא הגיעה כל שיחה. למחרת, הגיעה בשעה 16:30 למרכזיה שיחה שבה ביקש אלמוני לשוחח על "המכתב מבין". השיחה הועברה לאחד משני הסוכנים ששאל: "האם זה P.V.?" השיחה נותקה. כמה דקות לאחר מכן התקשר האלמוני שוב, והפעם הציג את עצמו ככותב המכתב. הוא קבע סדרי תקשורת למפגש, ביקש שהמשתתפים בו לא ילבושו מדים, ושיהיה נוכח בו קצין אמריקני דובר פולנית. בקשותיו נענו. הפגישה נערכה בסופו של דבר ברטרדם, ובמהלכה הציג את עצמו P.V. האלמוני: קולונל רישרד קוקלינסקי.

קוקלינסקי הגיע להולנד כרב החובל של היכטה "לגיה", שהייתה שייכת למטה הכללי הפולני; כל מלחיה היו קצינים בזרועות השונות של הצבא הפולני. היכטה הגיעה לנמלים שונים במערב במסווה של מסע תיירות, ולמעשה היה זה מסע מודיעין שבו אמורים היו הקצינים הפולנים ללמוד מכלי ראשון על יעדים צבאיים אפשריים בעתיד. לשם כיסוי הורשה קוקלינסקי לצרף את בנו בן ה-17 להפלגה.

בשיחה הוא אמר שיש לו שותפים נוספים, ויחד הם יוכלו לפקוד על חייליהם במצב של מלחמה שלא להשתתף בתוקפנות נגד המערב - זאת בתנאי שמדינות המערב לא יתקפו ראשונות את פולין. מכיוון שכל פעילות צבאית של ברית-המועצות נגד המערב הייתה יכולה להתקיים רק על אדמת פולין הציע קוקלינסקי תכנית של חבלה בתקשורת הצבאית הסובייטית שתגרום לעיכוב ולבלימת "הדרג האסטרטגי השני" ותמנע ממנו התקדמות מערבה. מכיוון שלמעלה מ-95% מן הכוחות הסובייטיים היו אמורים לעבור דרך פולין בדרכם מערבה, הם היו צפויים להיפגע מ-400-600 ראשי חץ גרעיניים שהיו מוצבים על אדמת מערב אירופה. את התסריט הזה ביקש קוקלינסקי

סיכום

כמעט כל המנהיגים נאלצים להתמודד עם דילמות, ואלה אינן תמיד בחירה בין טוב ורע. הדילמות יהיו כמעט תמיד בין גוונים שונים של רע: הצורך לבחור בין רע לבין רע מאוד, או בין רע מאוד לבין בלתי אפשרי. אלה היו הדילמות שעמן נאלצו להתמודד הן סוסבובסקי והן קוקלינסקי. שניהם בחרו ב"רע מאוד" כדי להימנע מן "הבלתי אפשרי".

סוסבובסקי נאלץ - בדומה לקצינים בריטים רבים במלחמת העולם הראשונה - לציית לפקודה חסרת כל היגיון, שמשמעותה הייתה, לדעתו, השמדה ודאית של הכוח שעליו פיקד בקרב חסר סיכוי. באחת מן הסצנות הבלתי נשכחות בסרט שובר הקופות "גשר אחד רחוק מדי" הוצג עימות בין דמותו של סוסבובסקי לדמותו של המפקד הבריטי. לאחר שהמפקד הבריטי הסביר בתדריך שניתן לפני היציאה לקרב כיצד ניתן "לצנוח ולנצח" נעץ בו סוסבובסקי מבט נוקב ואמר לו בעוקצנות: "רציתי רק לברר אם אתה שייך לנו או לאויב".

סוסבובסקי ואנשיו שילמו מחיר יקר מאוד על נאמנותם. החטיבה סבלה אבדות כבדות, ובעצם חדלה להתקיים ככוח צבאי משמעותי עוד לפני שפורקה על ידי הבריטים כאחת מהתחייבויותיהם לרוסים. הוא עצמו איבד את מולדתו ואת המוניטין שלו, ונותר חסר כל, גולה בארץ רחוקה.

קולונל קוקלינסקי היה פטריוט פולני, אדם שהיושרה הייתה נר לרגליו כאשר עמד בפני הדילמה של נאמנות כפולה. בניגוד לסוסבובסקי, לא היו מוטלים על הכף חיי אנשיו בלבד אלא גורלו של העם הפולני כולו

גם קוקלינסקי העדיף את "הרע מאוד" על פני מה שהיה "בלתי אפשרי" על-פי תפיסתו. הוא סבר שהעם הפולני לא בחר בבעלת בריתו הכפויה, ברית המועצות, ולכן לא ראה כל רע בהעברת מידע לארצות הברית - מידע שהאמין כי יוכל לחסוך לארצו את הגורל הנורא של "דרג אסטרטגי שני" בלוחמה גרעינית, שמשמעותה הייתה בוודאות הרס מוחלט של פולין. פסק הדין של בית המשפט הצבאי הפולני, שזיכה אותו מאשמת בגידה, היה בעצם "פסק דינה של ההיסטוריה". מבין שתי האפשרויות הגרועות נאלץ הקולונל רישרד קוקלינסקי לבחור באפשרות הגרועה פחות. בדומה לסוסבובסקי, גם הוא שילם מחיר גבוה מאוד על הבחירה הזאת שכן רבים מחבריו ראו בו - ועדיין רואים בו - בוגד.

ההערות למאמר הזה מתפרסמות באתר הוצאת מערכות.

של אנשי המטכ"ל במשרדו של וויצ'ך ירוזלסקי, הרמטכ"ל לשעבר שמונה רק חודשים ספורים קודם לכן לתפקיד ראש הממשלה. הגנרל מסר לקצינים ההמומים כי ממקורות ברומא נודע שיש בוגד המוסר לאמריקנים את כל התוכניות הסודיות.

את הישיבה ניהל מפקדו הישיר של קוקלינסקי, גנרל סטניסלב סקלסקי. הנוכחים הכחישו בזה אחר זה את הקשר להדלפה. כשהגיע תורו של קוקלינסקי חשב לקום ולהודות בכך שהוא זה שמסר את החומר. למזלו בטרם הספיק לפצות את פיו התפרץ סקלסקי, וביקש להחליף נושא כשהוא מבטיח ששירותי הביטחון "יאתרו את הבוגד".¹⁸

קוקלינסקי שידר עוד באותו הערב באמצעות "הניצוץ" - מכשיר אלקטרוני שאפשר לו קשר ישיר עם השגרירות האמריקנית במקרה חירום - וביקש פגישה. במכתב ששלח הוא דיווח על הישיבה וציין: "נראה שפעילותנו המשותפת קרובה לסופה".

כאשר התרחשו האירועים האלה היה מנהל התחנה של סוכנות הביון המרכזית בוורשה בנופש עם אשתו בברלין המערבית. הוא יצא בבהילות חזרה לנרשה במכונית הוולוו המשפחתית, והגיע לעיר כעבור יומיים. הוא קבע שם פגישה עם קוקלינסקי, אשתו ושני בניו. הפגישה לא יצאה אל הפועל בגלל מעקב כבד על כל כלי הרכב של השגרירות. רק בניסיון השלישי הצליח מנהל התחנה לחמוק ממעקב ולהעלות את כל משפחת קוקלינסקי על הוולוו שלו. הוא הכניס אותם לתוך מתחם השגרירות. הם הוצאו מן המכונית, "נארזו" בתיבות קרטון גדולות ויצאו למחרת היום עם משלוח הדואר הדיפלומטי למסע ארוך לגרמניה המזרחית, וממנה לברלין. מברלין המערבית הוטסו לפרנקפורט, ומשם לארצות הברית. קוקלינסקי נשפט בהיעדרו בפני בית דין צבאי בפולין, ונידון למוות שלא בפניו.

כאשר התמוטט המשטר הקומוניסטי בפולין בדק קוקלינסקי את האפשרות לחזור למולדתו. רק שנים לאחר מכן, באמצע שנות ה-90, לאחר שפולין ביקשה להתקבל כחברה בנאט"ו, הושלם ההליך. בתיווכו של זביגנייב בז'ז'ינסקי, שהיה היועץ לביטחון לאומי בתקופת ממשלו של נשיא ארצות הברית, ג'ימי קרטר, ולאחר מכן חוקר במכון ללימודים אסטרטגיים בווינגטון, הסכימה ממשלת פולין לשוב ולפתוח את התיק. נקבע שהחקירה בעניינו של קוקלינסקי תושלם, ולשם כך נשלחו שני חוקרים מטעם התביעה הצבאית כדי לסיים את חקירתו בארצות הברית. לאחר שנחקר קבע בית הדין כי הוא מבטל את גזר דין המוות מכיוון שעל מעשיו של קוקלינסקי חלה ההגנה המשפטית של "צורך חיוני", היינו, שהוא פעל למען מטרה ראויה - הצלתה של פולין מפלישה סובייטית, או מזירת הקרב בין המעצמות במקרה של מלחמה גרעינית.

קוקלינסקי ביקר בפולין ב-1997 לאחר פסק הדין המטהר, והתקבל בה כגיבור לאומי. הוא קיבל אזרחות כבוד בערים שונות, אך חרף כל זאת בחר שלא לשוב לארצו. הוא נפטר בארצות הברית ב-2004 כתוצאה מאירוע מוחי.

קולונל קוקלינסקי היה פטריוט פולני, אדם שהיושרה הייתה נר לרגליו כאשר עמד בפני הדילמה של נאמנות כפולה. בניגוד לסוסבובסקי, לא היו מוטלים על הכף חיי אנשיו בלבד אלא גורלו של העם הפולני כולו. בסופו של דבר נותר - בפרספקטיבה של 36 השנים שחלפו מאז עריכתו 27 השנים מאז הקמת פולין החדשה והעצמאית - גיבור לאומי.

